

Analyzing the Landscape Values of Karahantepe Ruins in terms of Cultural Tourism

Kültür Turizmi Açısından Önemli Karahantepe Ören Yeri'nin Peyzaj Değerlerinin İrdelenmesi

Necmettin GÜR¹

¹Landscape Architecture Department, Institute of Graduate Studies, Çanakkale Onsekiz Mart University, Çanakkale, Türkiye

Fusun ERDURAN NEMUTLU²

²Landscape Architecture Department, Faculty of Architecture and Design, Çanakkale Onsekiz Mart University, Çanakkale, Türkiye

Received / Geliş Tarihi 22.06.2024

Revision Requested /
Revizyon Talebi 23.08.2024

Last Revision / Son
Revizyon 21.11.2024

Accepted / Kabul Tarihi 03.12.2024

Publication Date / Yayın
Tarihi 15.03.2025

Corresponding author / Sorumlu Yazar:
Fusun ERDURAN NEMUTLU

E-mail: fusunerduan@gmail.com

Cite this article: Gür, N. & Erduran Nemutlu, F. (2025). Analyzing the Landscape Values of Karahantepe Ruins in terms of Cultural Tourism. *PLANARCH - Design and Planning Research*, 9(1), 178-186.

DOI:10.54864/planarch.1503431

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-Noncommercial 4.0 International License.

ABSTRACT

Ruins have important values and opportunities in terms of landscape with their natural-cultural environments, ecological and visual effects. 'Karahantepe Ruins', which is the study area, constitutes one of the cornerstones of both the region and the Anatolian culture since it is one of the zero points of history. In this context, Karahantepe Ruins offers recreational opportunities as well as having an important place in terms of cultural tourism. Considering these features, the study analyzed the landscape values of Karahantepe Ruins and its surroundings. Afterwards, a SWOT analysis was carried out by considering the landscape values of the area in terms of cultural tourism. As a result, it was seen that the area has a high potential in terms of both cultural and natural landscape resources and has preserved some of its landscape values in the 12000 years from the period it was built to the present day. With this study, it is thought that examining the landscape values of similar ruins will contribute to the literature in terms of enabling the correct landscape planning and design of such areas that shape the course of history, protecting natural and cultural landscape assets, and ensuring the harmony of the areas with the surrounding settlements.

Keywords: Karahantepe Ruins, culture, culture tourism, landscape value, Şanlıurfa.

ÖZ

Ören yerleri doğal-kültürel çevreleri, ekolojik ve görsel etkileri ile peyzaj açısından önemli değerlere ve fırsatlara sahiplerdir. Çalışma alanı olan "Karahantepe Ören Yeri" tarihin sıfır noktalarından biri olması sebebi ile hem bulunduğu yörenin hem de Anadolu kültürünün temel taşlarından birini oluşturmaktadır. Bu bağlamda Karahantepe Ören Yeri kültür turizmi açısından önemli bir yere sahip olmasının yanı sıra rekreasyonel fırsatlar da sunmaktadır. Bu özellikleri dikkate alınarak çalışmada Karahantepe Ören Yeri ve çevresinin peyzaj değerleri irdelenmiştir. Daha sonrasında alanın kültürel turizm açısından peyzaj değerleri göz önünde bulundurularak GZFT analizi gerçekleştirilmiştir. Sonuç olarak alanın hem kültürel hem de doğal peyzaj kaynakları bakımında yüksek potansiyelinin olduğu ve inşa edildiği dönemden günümüze kadar geçen 12000 yılda peyzaj değerlerinin bir kısmını koruduğu görülmüştür. Bu çalışma ile benzer yapıdaki ören yeri alanlarının peyzaj değerlerinin irdelenmesinin; tarihin gidişatına yön veren bu tarz alanların doğru peyzaj planlama ve tasarımına imkan vermesi, doğal ve kültürel peyzaj varlıklarının korunması, alanların çevresindeki yerleşimler ile uyumunun sağlanması konusunda literatüre katkı sağlanacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Karahantepe Ören Yeri, kültür, kültür turizmi, peyzaj değeri, Şanlıurfa.

Giriş

Toplumların ortak geçmişleri onları birbirine bağlayan temel unsurdur. Tarihi ve kültürel değerler bu geçmişi yansıtan en somut örneklerdir. Bunlar birer kültürel peyzaj mirası olmanın yanı sıra, öğretici ve turizm açısından ilgi odağıdır (Çelik Çanga & Erduran Nemutlu, 2020). Bu alanlara yapılan seyahat ve geziler kültür turizmi olarak isimlendirilmektedir.

Kültür turizmi kavramını tanımlamadan önce kültür ve turizm olgularını ayrı ayrı değerlendirmek daha doğru olacaktır. Kültür, bir toplumun yetenek ve becerileri, geleneklerini, her türlü bilgi birikimini, değer yargılarını, ilgi ve alışkanlıklarını, sanatlarını ve tüm düşünce şekliyle bütünü inşaa eden ve oluşturan bir olgudur (Meydan Uygur & Baykan, 2007).

Turizm genel olarak insanların günlük yaşamlarının ve alışkanlıklarının dışında kalan zamanlarını değerlendirmek veya rekreasyon amacıyla seyahat etmeleri, geçici konaklamaları ve yaptıkları tüm aktivitelerin bütünü olarak tanımlanabilir (Özaltın Türker & Türker, 2014; Çelik, 2018). Kültürün turizm ile olan ilişkisi ise kültürün turizme yol açması ve turistlerin ziyaret ettikleri yerlerin kültürü ile etkileşim içine girmesi ile ortaya çıkmaktadır (Emekli, 2006). Bu noktada karşımıza turizmin bir kolu olan kültür turizmi çıkmaktadır.

Kültür turizmi; yeni kültürleri tanıma ve geçmiş kültürlerle etkileşim içinde olma isteği temelinde oluşmaktadır. Kültür bir toplumun çok geniş faaliyet alanını kapsadığından kültür turizmi de aynı derecede farklı boyutları olan bir kavramdır. Örneğin; müzik, mizah, dans, görsel sanatlar, müzeler, sanat galerileri, ören yerleri ve tarihi alanlar, anıtlar gibi birçok farklı etkinliğin birleşimidir kültür turizmi (Yücel & Ertin, 2019).

Kültür turizmi ve peyzaj ilişkisinde; bir yerleşim alanının kendine has peyzaj değerleri, kimliği ve yapısı toplumun geçmişten günümüze getirdiği kültür birikimi ve yerleşimin fiziksel özellikleri üzerindeki etkileşimi ortaya çıkmaktadır. Bu alanların turizm faaliyetleri içerisine katılmasıyla beraber alanın peyzaj değerleri üzerindeki birikimleri ziyaretçiler ile etkileşime geçmesini sağlamaktadır. Bu açıdan çalışma alanı Göbeklitepe gibi tarihin sıfır noktası olarak nitelenmektedir ve insanlığın bilinen ilk yapılarından biridir. Bu nedenle Anadolu topraklarının kültür geçmişinde önemli yere sahip bu tarz alanların peyzaj değerlerinin belirlenmesi oldukça önemlidir (Özhancı, 2021; Ayaz vd., 2022). Çalışma bu gereklilikten yola çıkılarak yapılmıştır.

Bu çalışma kültür turizmi açısından önemli olan Karahan Tepe Ören Yeri'nin doğal ve kültürel peyzaj değerlerinin belirlenmesi ve irdelenmesini amaçlamaktadır. Karahan Tepe Ören Yeri'nin insanlık tarihi açısından evrensel öneme sahip olmasına karşın, peyzaj mimarlığı açısından alan araştırmaları yapılmamış olması ve literatür bilgisinin yetersizliği çalışmanın sorunsalını oluşturmuştur.

Materyal ve Yöntem

Bu çalışmanın ana materyalini; Karahan Tepe Ören Yeri, alanla ilgili literatür taramaları ve yerinde incelemeler ile elde edilen her türlü bilgi ve çeşitli haritalar oluşturmaktadır. Ören yeri sahip olduğu gizemli tarihi dokusu ve binlerce yıllık geçmişi ile öne çıkmaktadır. Alanın geçmiş yıllara ait hava fotoğrafları, jeoloji haritası, Şanlıurfa İl'inin ve Ören Yeri'nin bulunduğu kırsal yerleşim alanının nüfus ve ekonomik verileri çalışmanın yardımcı materyallerini oluşturmaktadır.

Çalışmanın yöntemi Yener ve Gül, (2016) ve Martín ve Yepes (2023)'in çalışmalarında belirttiği yöntem ile benzer olarak yapılmıştır, buna göre yöntem üç aşamalı şekilde gerçekleştirilmiştir;

- İlk aşamada, alanın peyzaj değerlerini ortaya koymak amacıyla bilgi ve veriler aktarılmıştır. Alanla ilgili veriler; yerinde incelemeler, literatür taramaları ve idari yöneticiler ile yapılan görüşmelerle elde edilmiştir. Alanın doğal ve kültürel peyzaj değerlerini oluşturan veriler, 7 alt başlıkta ele alınmıştır. Bunlar:

- Coğrafi konum
- Jeolojik yapı
- İklim özellikleri
- Flora ve fauna
- Nüfus
- Ekonomik yapı
- Tarihi veriler.

- İkinci aşamada, alanın kültür turizmi ve peyzaj değerlerinin analizi için GZFT (Güçlü yönler, Zayıf yönler, Fırsatlar, Tehditler) (SWOT) analizi yapılmıştır.

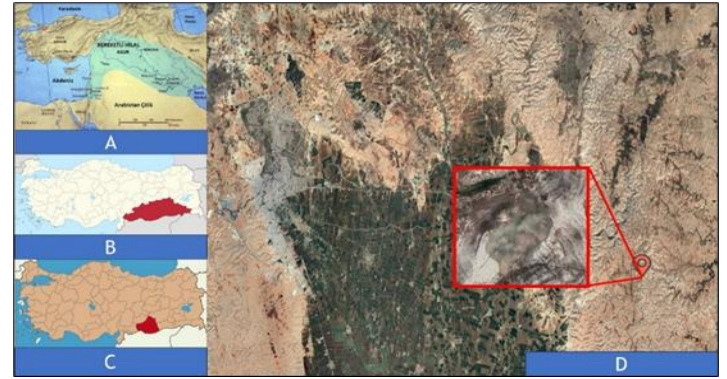
- Üçüncü ve son aşamada ise tüm bilgi ve analizler doğrultusunda veriler değerlendirilmiş ve önerilerde bulunulmuştur.

Bulgular

Çalışma yönteminin ilk aşamasında alan ile ilgili veriler 7 alt başlıkta verilmiştir. Bu veriler Karahantepe Ören Yeri'nin hem kültürel hem de doğal peyzaj değerlerini ortaya koymaktadır.

Coğrafi Konum

Şanlıurfa İli Türkiye'nin Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin Orta Fırat Bölümü'nde yer almaktadır ve deniz seviyesinden yüksekliği 518 m'dir. İl, batıda Gaziantep, doğuda Mardin, kuzeydoğuda Diyarbakır ve kuzeybatıda Adıyaman ile komşudur. İl'in güneyinde ise 789 kilometrelik uzunluğu ile Türkiye-Suriye sınırı yer almaktadır (Reşitoğlu, 2023). Karahantepe Ören Yeri, Göbeklitepe gibi Dicle Nehri'nin yukarı havzasında, Mezopotamya'nın Bereketli Hilal olarak adlandırılan bölümünün tepesi kısmında, Şanlıurfa platosunun güneydoğu ucunda iki tepelik arasında bulunmaktadır (Şekil 1).

Şekil 1. Çalışma alanı A) Bereketli Hilal, B) Güneydoğu Anadolu Bölgesi C) Şanlıurfa D) Karahantepe Ören Yeri (Göler, 2016, s.18; URL- 1, URL- 2, URL-3)

Ören yeri alanı, Şanlıurfa şehir merkezinin 57 km doğusunda, Tektek Milli Parkı içerisinde yer almaktadır. Konumu: 37°05'33.76" kuzey paraleli ve 39°18'12.74" doğu boylamının kesiştiği bir alandır. Haliliye merkez ilçesine bağlı Kargalı mahallesi yakınlarındadır (Bozkuş, 2023). Alanın aynı dönemden benzer yapıları olan Göbeklitepe'ye uzaklığı 60,7 km, Nevalı Çori'ye 98,7 km'dir (Şekil 2) (Çelik, 2014).

Şekil 2. Çalışma alanı Karahantepe Ören Yeri'nin kent merkezine ve diğer tarihi ören yerlerine göre konumu A) Kent merkezi, B) Göbeklitepe, C) Karahantepe, D) Nevalı Çori (URL- 1)

Jeolojik Yapı

Karahantepe Ören Yeri'nin yer aldığı Tek Tek Dağları irili ufaklı yükseltilerin bulunduğu horst biçimli, kuzeyde yüksekliği 761 m'yi bulan güneyde ise 500 m'nin altına düşen alçak bir platodur. Karahantepe Ören Yeri'nin jeolojik yapısı orta eosen döneminde oluşmuştur (Şekil 3) (Güzel, 2020).

buğdayı, arpa, mercimek, bozkır çayırları, badem, erik, çavdar, menengiç, söğüt, alıç ve meşe ağaçlarının tohum vb. bitkisel kalıntılara rastlanıldığını belirtmişlerdir. Karahantepe'nin de benzer toprak ve jeolojik yapısından dolayı Neolitik dönemde alandaki bitki varlığının yakınlık gösterebileceğini belirtmişlerdir. Genel olarak günümüzle birlikte de değerlendirildiğinde Şanlıurfa İli Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin İran-Turan floristik bölgesinin Mezopotamya alt bölgesinde yer almaktadır. Bundan dolayı günümüz flora yapısı ile alanın inşa edildiği dönemin flora yapısının benzerlik göstermesi çok olasıdır.

Yapılan kazı çalışmalarında Karahantepe'nin inşa edildiği Neolitik dönemlerde yaşamış çokça memeli ve kuş türü hayvanların kemiklerine rastlanılmıştır. Kemiklerin analizine göre o dönemlerde bölgede çokça ceylan, yabani sığır, yaban eşiği, koyun-keçi, kurt, tilki, yaban domuzu gibi memeli hayvanların varlığı literatürde belirtilmiştir. Yine literatürde o dönemlerde kartal, akbaba, bıldırcın, keklik, kaz, ördek, turna, baykuş gibi kuş türlerinin de bulunduğu da belirtilmiştir (Tosyagülü Çelik ve Çelik, 2020). Günümüzde ise Tek Tek Dağları faunasında az miktarda da olsa ceylan, bıldırcın, akbaba, kartal, tilki, tavşan gibi yaban hayvanlarının varlığından söz etmek mümkündür. Popülasyon olarak yaban hayvanlarında günümüzde azalma olduğu görülse de Karahantepe'nin inşa edildiği Neolitik dönem ile benzerlik gösterdiği görülmektedir (Cula, 2014).

Nüfus

Şanlıurfa İli bünyesinde 13 ilçe bulundurmaktadır. TÜİK verilerine göre İlin nüfusu 2213964 kişidir ve nüfus düzenli artış göstermektedir. Özellikle ilin nüfusunun 2022 yılından 2023 yılı sonuna gelindiğinde %20 gibi yüksek bir artış gösterdiği, yine TÜİK verilerinde görülmektedir. Tablo 1'de Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi'nde yer alan verilerden yola çıkılarak Şanlıurfa ilindeki son 5 yılın nüfus verileri belirtilmiştir.

Tablo 1. Şanlıurfa ilinin son 5 yıllık nüfus verileri (URL-5)					
Yıllar:	2019	2020	2021	2022	2023
Nüfus:	2073614	2115256	2143020	2170110	2213964

Karahantepe Ören Yeri'nin bulunduğu alana yakın olan Kargalı mahallesi idare olarak Şanlıurfa ilinin Haliliye İlçesine bağlıdır. TÜİK'in Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemine göre Haliliye ilçesi ve Kargalı mahallesi son 5 yıllık nüfus verileri ise Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2. Haliliye ilçesi ve Kargalı mahallesi 5 yıllık verileri (URL-5)					
Haliliye İlçesi					
Yıllar	2019	2020	2021	2022	2023
Nüfus	381877	385881	392661	396656	392600
Kargalı Mahallesi					
Yıllar	2019	2020	2021	2022	2023
Nüfus	197	205	220	225	234

Ekonomik Yapı

Şanlıurfa, Güneydoğu Anadolu Projesi'nin merkezi konumunda olmakla beraber projenin idari yerleşkeleri de ilde bulunmaktadır. Şanlıurfa ekonomisi ağırlıklı olarak tarıma dayalı olsa da enerji, turizm ve hayvancılık da ilin ekonomisinde önemli bir paya sahiptir (Benek, 2005). Son yıllarda ilde yapılan arkeolojik faaliyetler sonucunda gün yüzüne çıkan birçok eser ve antik yerleşkeler Şanlıurfa'nın turizm yönünden ekonomisini önemli derece olumlu etkilemiştir. Ayrıca bu gelişmeler ve kültür

turizmi etkisiyle bölgede odak noktası haline gelen Şanlıurfa, sadece bu yönden değil eşsiz mutfak sanatları ile beraber gastronomi turizmi yönünden de gelişme kaydetmiştir (Çelik & Aksoy, 2017). Karahantepe'nin bağlı olduğu Kargalı mahallesi ve Tek Tek Dağları Milli Parkı'ndaki yerleşimlerle ilgili yapılan araştırmalardaki literatür taramalarına göre yöre halkının temel geçiminin tarım ve hayvancılık olduğu görülmektedir (Şekil 7) (Cula, 2014; Tatlı, 2021).

Şekil 7. Karahantepe çevresindeki küçükbaş ve büyükbaş hayvancılık (Orijinal, 2024)

Yörede tarımsal üretimde arpa, buğday, mercimek gibi ürünlerin üretimleri yoğunluktayken hayvancılıkta ise küçükbaş hayvancılığın yoğunlukta olduğu görülmektedir. Literatürde aynı zamanda yöre halkının mevsimsel işçilik ile uğraştığı da belirtilmiştir (Tuğalan, 2020; Canan, 2021).

Tarihi Veriler

Karahantepe Ören Yeri'nde yapılan ilk araştırmalarda keşfedilen yabani siyez buğday türüne ait tahılların bulunması ile alanın tarihinin M.Ö 11000'lere dayandığı belirlenmiştir. Ancak yüzey araştırmaları sırasında alanın inşasının M.Ö 9400-9000'lerde başladığı belirlenmiş ve ana kayaya oyulmuş birçok havuz ve çakmaktaşı, kireçtaşı gibi malzemelerden yapılmış aletler bulunmuştur. Buluntuların ışığında Karahantepe'nin Çanak Çömlek Öncesi Neolitik Çağ'a tarihlendiği görülmüştür (Ayaz vd., 2022). Daha sonra yapılan kazı araştırmaları sonrasında Karahantepe'nin de tıpkı Göbeklitepe'deki gibi "T" şeklinde sütunların üzerinde hayvan kabartmalarının bulunduğu belirlenmiş ve bu "T" şekilli sütunların yerleşik biçimde ve 266 adet olduğu keşfedilmiştir (Şekil 8) (Çelik, 2011; Güler & Çelik, 2015).

Karahantepe'nin ilk keşfi 1990'lı yılların ortalarına doğru yapılan yüzey araştırmaları ile gerçekleştirilmiştir. Daha sonraki yıllarda yapılan kazılarda ve yeni buluntularla beraber alanla ilgili bilgiler daha da detaylanmaya devam etmektedir (Şekil 9 & Şekil 10) (Özdoğan & Karul, 2020).

Şekil 8. Göbeklitepe ve Karahantepe alan fotoğrafları (Orijinal, 2024)

Şekil 9. Alanda devam eden kazılar sonucu elde edilen yeni buluntular (URL-6)

Şekil 10. Arazi örtüsünün yıllar içerisindeki değişimi. A) 2009, B) 2011, C) 2023 (URL- 1).

GZTF (SWOT) Analizi

Yöntemin bu aşamasında Benzaghta vd. (2021)'in çalışmalarında incelenmek istenilen konuların çok yönlü analizlerinde yardımcı olduğunu belirttiği GZTF analizi kullanılmıştır. Karahantepe Ören Yeri kültür turizmi ve peyzaj değerleri açısından bu yöntem ile analiz edilmiştir (Tablo 3).

GZTF analizindeki güçlü yönler değerlendirildiğinde; alanın Göbeklitepe ile benzer özellikleri neticesinde tarihsel öneminin ne derece yüksek olduğunu ortaya koymaktadır. Karahantepe'nin geniş bir alana sahip olması (Benz & Bauer, 2015) arkeolojik buluntuların olduğu alanlar dışında alanın peyzaj kalitesini yükseltmesini sağlayacak peyzaj tasarım ve planlamasına imkân sunabilir durumdadır. Alanın milli park sınırları içerisinde olması artı olarak farklı amaçlarla milli parka gelmiş turistler için de bir sirkülasyon sağlamaktadır. Şanlıurfa'nın iklim normlarının yıl içerisinde sıcak olmasından dolayı turist ziyaretlerinin sadece belirli bir döneme sıkışmamasına olanak sağlamaktadır (Akbiyık, 2014). Karahantepe Ören Yeri'ne yakın yerleşimin merkezi belediye yönetiminde olması alan çevresinde kaçak yapılaşmanın önüne geçmesi ören yerini kaçak yapılaşmadan korumaktadır. Ören yeri yakın çevresinde sanayi kuruluşlarının olmaması alanı endüstriyel atıklar kaynaklı çevresel kirlilikten kurtarmaktadır.

Zayıf yönler değerlendirildiğinde; alana şehir içi toplu taşımanın olmaması şahsi aracı olmayan turistlerin alana ulaşmasını mümkün kılmamaktadır. Bu durum alanın turizm değerini düşürmektedir. Ayrıca alana giden yolların bozuk olması, şahsi araçları ile ziyarete giden turistler için de zorluk çıkartmaktadır. Ören yeri alanı içerisinde gerekli ziyaretçi bilgilendirme ve yönlendirme elamanlarının olmayışı hem ziyaretçilerin uyarılması konusunda hem de bilgilendirilmesi konusunda imkân vermemektedir. Ayrıca ören yeri içerisinde ziyaretçiler için henüz yetersiz altyapıya sahip olması turist

konforunu olumsuz etkilemektedir. Alan metal çitlerle çevrilmiş olsa da bölgedeki çoğunluğu küçükbaş olan hayvancılık faaliyetleri alana potansiyel zarar oluşturmaktadır. Alandaki kazı çalışmalarının devam ediyor olması (URL-7, 2023) peyzaj çalışmalarında alan içerisinde tasarımsal olası kısıtlamalara sebep olacağı ön görülmektedir.

Fırsatlar değerlendirildiğinde; Şanlıurfa ve bölgedeki tarihi, kültürel alanlara karşı ilginin giderek artması Karahantepe Ören Yeri için ziyaret potansiyelini güçlendirmektedir. Karahantepe'nin Göbeklitepe'de olduğu gibi "Tarihin Sıfır Noktası" benzeri tanımlayıcı sloganlara sahip olabilmesi durumu ile marka değerinde ve tanınırlığına katkıda bulunacaktır. Göbeklitepe ile ilgili daha önceki yapılmış çalışmalarda (Gür & Sağlık, 2024) farklı dine sahip insanların ritüeller gerçekleştirildiği belirtilmiştir. Karahantepe'nin de geçmişinde dini bir yapı olma olasılığı günümüzde bu alanda da aynı ritüellerin yapılabileceği ve farklı bir turist yapısı da sağlayabilir. Karahantepe'nin tanınırlığından faydalanılarak bölge halkının alanın florasında yoğun bulunan *Pistacia terebinthus* subsp. *Palaestina* tarımsal üretimi ve satışı artırılıp ekonomiye alternatif katkı sağlanabilir.

Tehditler değerlendirildiğinde; alan çevresel faktörlerden henüz tam anlamıyla korunmamaktadır. Bu durum yerleşik durumdaki arkeolojik buluntulara zarar verebilir. Alanın farklı sosyokültürel ve sosyoekonomik, doğal ve kültürel peyzaj varlıklarının ve yapıların vandalizmden etkilenmesini açık hale getirmektedir (Şekil 11).

Şekil 11. Ören yeri alanının dış etmenlerden tam olarak korunmaması ile ilgili alan fotoğrafları (Orjinal, 2024).

Ören yeri alanının yeterli düzeyde peyzaj tasarımlarına sahip olmaması, alanın peyzaj kalitesini düşük seviyede tutarak turizmi de etkilemektedir (Şekil 12).

Şekil 12. Alanın yetersiz peyzaj düzenlemesi ile ilgili alan fotoğrafları (Orjinal, 2024).

Tablo 3. Karahantepe'nin GZFT analizi.

Güçlü Yönler	-Yüksek turizm potansiyeli. -Göbeklitepe ile benzer tarihe, ortak yönere ve özelliklere sahip olması. -Geniş bir araziye kurulu olması. -Kent merkezinde Şanlıurfa Müzesi'nin varlığı -Şanlıurfa ve Göbeklitepe için acentelerin düzenlediği turların Karahantepe için de düzenlenebilme potansiyelinin olması. -Alanın Tek Tek Dağları Milli Parkı sınırları içinde olması. -Tıpkı Göbeklitepe gibi dini ritüel alanı olma olasılığı. -Alanı korumaya yönelik resmi ve sivil toplum kuruluşlarının, meslek odalarının bulunması. -Turizm için yıl boyu uygun ortalama sıcaklık değerlerine sahip olması. -Ören yeri ve çevresinin doğal kaynakları, korunmuş doğal çevresi ve yabani yaşam alanlarının olması. -Ören yerine yakın yerleşim yerinin mülki idaresinin belediye ile sağlanması ve kaçak yapılaşmanın engellenmesi. -Ören yeri yakın çevresinde sanayi kuruluşlarının bulunmaması.
Zayıf Yönler	-Karahantepe Ören Yeri'nin Göbeklitepe kadar iyi tanıtılmamış olması. -Ören yerindeki ziyaretçi merkezi ve sergileme alanlarının alt yapılarının henüz yetersiz olması. -Ziyaretçiler için yeterli yönlendirmelerin ve bilgilendirme materyallerinin olmaması. -Ören yeri peyzaj tasarımında yeterli miktarda kent mobilyalarının kullanılmaması. -Alana ulaşım için şehir içi toplu taşıma araçlarının olmaması. -Alana ulaşımın özel araçlarla dahi zor olması. -Ören yerinin rüzgar ve diğer olaylara açık bir çevreye sahip olması. -Alanın yakın çevresinde küçükbaş ağırlıklı hayvancılık faaliyetlerinin yürütülmesi. -Alandaki kazı çalışmalarının günümüzde de devam etmesi.
Fırsatlar	-Ülkemizde Şanlıurfa'daki ve bölgedeki tarih ve kültür turizmine olan ilginin artması. -Şanlıurfa'nın kültür turizmi dışında inanç, gastronomi, doğa vb. alternatif turizm alanları için de potansiyelinin yüksekliği. -Yöredeki birçok soyut ve somut kültürel değer varlığını sürdürmesi. -Şehir halkının turizme sıcak bakması. -Sanal müze ile ören yeri alanının online olarak da gezilebilmesi ve ön izlemesinin olması. -Alana girişin henüz ücretlendirilmemesi ve bundan dolayı ücretsiz ziyaret imkanının olması. -Alanın Göbeklitepe'ye olan benzerliği neticesinde yüksek tanınırlık ve marka değeri potansiyeline sahip olması. -Alanın peyzaj düzenlemeleri ve alana ulaşımın geliştirilmesi durumunda kafe ve restoran tarzı farklı işletmelerle istihdama katkı sağlanabilir. -Karahantepe'nin Göbeklitepe gibi bir dini ritüel merkezi olma ihtimalinden dolayı farklı dinlere mensup turistler için çekici unsur olabilmesi. -Bölgenin potansiyel tanınırlığı ile yörede doğal olarak yetişen menengiç üretim ve satışında yaşanabilecek artış. -Tek Tek Dağları Milli Parkı dahilinde olmasından dolayı alanın yakın çevresinde ekoturizm potansiyelinin de olması.

Tehditler	-Kültürel açıdan zengin olmasına karşın alanda devam eden kazılar dolayısıyla henüz Karahantepe'nin gerçek potansiyeline ulaşamaması. -Alanın henüz Göbeklitepe'nin korunduğu düzeyde tam anlamında korunamamış olması. -Zamana bağlı turizm potansiyelinin gelişmesine bağlı olarak alanın çok geniş profilde kullanıcı yelpazesinden dolayı alanın doğal ve kültürel peyzaj varlıklarının vandalizm ile karşı karşıya kalma olasılığı. -Alanın henüz yeterli peyzaj düzenlemelerine sahip olmaması. -Açık çevreye sahip olmasından kaynaklı olarak rüzgâr ile taşınan tozların ve yağış aşındırmalarının alanın peyzaj varlıklarına ve arkeolojik buluntularına zarar verme potansiyelinin olması. -Alanın kırsal nitelik ve kentsel nitelik arasında kalması. -Yoğun ziyaretlere bağlı olarak ziyaretçiler kaynaklı çevre kirliliğinin oluşabilmesi. -Turizm nedeniyle ören yeri yakın çevresinde yapılaşmanın artma ihtimali ve çevresel doğal yapının zarar görebilecek olması.
------------------	---

Tüm veriler genel olarak değerlendirildiğinde, alanın Göbeklitepe ile olan benzerliği sayesinde çok büyük bir potansiyele sahip olduğu ortadadır. Fakat Göbeklitepe'ye nazaran alanın şehir merkezine daha uzak olması, henüz yeterli koruma ve peyzaj düzenlemesine sahip olmaması alanın henüz beklenen potansiyeline ulaşmasına engel olmaktadır. Bu durum aynı zamanda bölge halkını da etkilemektedir. Gelecek senaryolarda alanın değerinin yükselmesi bölge halkının da alternatif ekonomik gelir kazanmasına, yerleşim olarak da iyileşmesine öncülük edecektir. Tüm bu gelişmelerin bölgenin yüksek derecede özenle planlanması, yörenin kırsal kimliğinin korunması ve alt yapı olarak geliştirilmesi de özellikle gerekmektedir.

Özhancı (2021), çalışmada kentsel perifik alanların peyzaj değerini ve ekoturizm değerini değerlendirmiştir. Çalışmada Nevşehir ilinin Nar kasabasını ele almıştır. Yöntem olarak alanın doğal, fiziksel ve kültürel koşullarını ele alarak değerlendirmiş ve analiz etmiştir. Bölgenin çok sayıda medeniyete ev sahipliği yapmış olmasından kaynaklı olarak alanın fiziksel ve doğal envanterinin yanında kültürel turizm değerinin oldukça yüksek olduğunu belirtmiştir. Paralel olarak alanın peyzaj değerinin de aynı derece yüksek potansiyelinin olduğunu değerlendirmiştir. Bu çalışmada da alanın doğal, fiziki ve kültürel envanteri ele alınarak değerlendirilmiş ve analiz edilmiştir. Karahantepe'nin tarihin sıfır noktalarından biri olduğu düşünüldüğünde doğal ve fiziksel envanterinin kültür turizmi değeri ile birlikte peyzaj değerinin yüksek olması Özhancı (2021)'nin çalışması ile benzerlik göstermektedir. Ancak çalışma alanlarının farklı lokasyonun olması, Karahantepe'nin kazı çalışmalarının devam ediyor olması sebebi ile farklılık göstermektedir.

Sonuç ve Öneriler

Karahantepe, Çanak Çömlek Öncesi Neolitik Çağ'a tarihlenen hem Şanlıurfa hem de ülkemiz için eşsiz bir hazinedir. Alan Göbeklitepe ile benzer tarihe dayanması sebebi ile tarihin sıfır noktalarından birisidir. Karahantepe'nin peyzaj değerleri, sadece bir turizm destinasyonu olarak yerli ve yabancı turistlerin ziyaret noktası olmasının yanında kendi öz nitelikleri ve bulunduğu yerleşime etki ve katkılarıyla da analiz edilmelidir. Şüphesiz ki Karahantepe'nin kendi öz nitelikleri, etki ve katkıları sosyal, kültürel, ekonomik ve fiziksel açıdan birçok konuda ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda Karahantepe Ören Yeri'nin yöntemde belirtilen 7 alt başlıkta elde edilen veri ve analiz sonuçları değerlendirilecek olursa:

• Karahantepe Ören Yeri ve çevresinin hem doğal hem de kültürel peyzaj varlıklarının kültürel turizmi açısından önemli yere sahip olduğu bilinmektedir. Bu da alanın peyzaj fırsatlarının oldukça yüksek olduğunu göstermektedir.

• Kırsal ve kentsel nitelik arasında kalan çalışma alanı kireç taşı plakalarının yoğunluğunu oluşturduğu eğimli plato üzerine kuruludur. Alanın bulunduğu yerleşimin çoğunlukla hayvancılık, mevsimsel işçilik ve kısıtlı tarıma dayalı olduğu belirlenmiştir.

• Alanın inşa edildiği dönemle ilgili yapılan bitkisel araştırmalarda orada bulunduğu belirlenen türler ile günümüzde alanın florasında bulunan türlerin benzerlik gösterdiği görülmektedir. Dolayısı ile alanın inşa edildiği dönemden günümüze kadar gelen 12000 yıllık süreçte floranın korunduğu ortaya çıkmaktadır. Bu durum alanın geçen bu kadar zamanda doğal yapısını koruduğunu göstermektedir.

• Alanın florasında bulunan *Pistacia terebinthus* L. subsp *Palaestina*, *Anchusa azurea* Mill., *Sinapis alba* L. gibi türlerin gıda, *Phlomis bruguieri* Desf. gibi türlerin de yakacak olarak etnobotanik kullanım özelliklerinin olması yöre halkına ekonomik gelir sağlama konusunda bir kaynak oluşturmaktadır (Akan vd., 2008).

• Alan turizm açısından kültürel olarak çok önemli bir alan olmasına karşın henüz kazı çalışmalarının devam etmesi, alanın Göbeklitepe gibi turizm için yeterli hazırlıkta olmamasından dolayı yerel halk açısından turizm faaliyetleri alternatif bir geçim kaynağı oluşturmamaktadır.

• Kazı çalışmalarının derinleşmesi, yeni keşifler ile alanın potansiyelinin gelişmesi beraberinde bakıldığında bölgenin nüfusunun da paralel olarak artış gösterdiği görülmektedir.

• Karahantepe Ören Yeri, Tek Tek Dağları Milli Parkı sınırları içerisinde. Aynı zamanda alan merkez Haliliye İlçesi yönetimindeki Kargalı mahallesinde yer almaktadır. Alanın yönetimi Şanlıurfa İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, kazı çalışmaları ise İstanbul Üniversitesi yönetimindedir. Karahantepe'nin çok başlı yönetiminin ilerleyen zamanlarda turizm kaynağı olarak alanın potansiyelini gölgelememesi için yönetimin koordineli çalışması gerekmektedir.

• Ayrıca alanın çevresindeki yerleşimin ve milli parkın Karahantepe ile birlikte koordineli kalkınması da desteklenmelidir. Bu koordinasyonun alanın peyzaj varlıklarının zarar görmemesi ve korunması adına oldukça önemlidir.

Çalışma alanının doğal, fiziksel ve kültürel donelerinden elde edilen veriler değerlendirilmesinden sonra alanın peyzaj değeri için alınması gereken önlemler ve öneriler şu şekildedir:

• Karahantepe Ören Yeri'nin Göbeklitepe'de olduğu gibi ziyaretçi konforunu sağlayacak düzeyde peyzaj kalitesine ulaşması ve alana ulaşımın belediye tarafından rahatça sağlanması gereklidir. Kısa bir raylı sistem yapılabilir. Böylece çevre yerleşimlerdeki genç nüfusun bölgeden uzaklaşmaması ve nüfus artışının istikrarının bozulmaması sağlanabilir. Ayrıca bölgedeki diğer geçim kaynaklarında çeşitlilik sağlanabilir, mevcut geçim kaynakları geliştirilebilir. Bu noktada önemli olan konu ise ön görülen gelişmelerin beraberinde alanda verilecek hizmet sektörleri, servis hizmetleri, altyapı ve çevre temizlik işleri, koruma ve konaklama gibi hizmet sunumları ile alan kılavuzluğu seçiminde öncelikli olarak yöre insanının tercih edilmesi sağlanmalıdır.

• Karahantepe Ören Yeri'nin bulunduğu yerleşim alanının kent ve imar planlamaları ören yerinin doğal, kültürel ve fiziki yapısını bozmayacak ve muhafaza edecek şekilde planlanmalıdır.

• Karahantepe Ören Yeri binlerce yıllık geçmişi ile arkeolojik açıdan ve turizm getirisi açısından önemli bir yere sahip olmasının yanı sıra bir yerleşim birimine çok yakın olduğundan farklı meslek disiplinlerinden uzmanlarca araştırılmalı ve yörenin gelişimi alanla birlikte sağlanmalıdır. Dolayısıyla alana yönelik turizm, arkeoloji, tarih, coğrafya vb. disiplinlerinin yanında ekonomi, kentsel tasarım, mimari vb. disiplinlerde de bilimsel çalışmalar teşvik edilmelidir.

• Ören yeri alanı florasında gıda, tıbbi, yakacak vb. etnobotanik kullanım özelliklere sahip bitkiler bulunmaktadır. Yöre halkında bu konuda farkındalık oluşturulmalıdır. Hatta ören yeri alanının peyzaj düzenlemelerin yöredeki doğal türlerin kullanımı teşvik edilmelidir. Böylelikle sadece yöre halkı değil alanı ziyarete gelen turistlerde bitkilerin etnobotanik kullanımları hakkında bilgilendirilebilir ve farkındalık oluşturulabilir.

• Alanın bulunduğu Şanlıurfa ilinin kurak ve yarı kurak iklime sahip olmasından dolayı ören yerinin peyzaj düzenlemelerinde kurakçıl peyzaj yaklaşımları benimsenmelidir. Böylece turizm alanlarında uygun etkin kullanımı açısından Karahantepe Ören Yeri hem bir örnek teşkil eder hem de peyzaj kalitesi dış etmenlerden olabildiğince az etkilenecek sürdürülebilir olabilir.

• Karahantepe Ören Yeri'nin önemine ve kültürel değerine yöre halkı da vakıf olmalıdır. Bunun için yetkililer tarafından yöre halkı bilinçlendirilmelidir. Özellikle yöre halkının Karahantepe Ören Yeri'ne çok yakın çevrelerde hayvancılık faaliyetleri kontrollü şekilde kısıtlanmalıdır.

• Ören yerinin bulunduğu yerleşim yerinde enerji nakil hatları yer altına taşınmalı, alana gıdne sirkülasyonun zemin iyileştirmeleri yapılmalıdır.

• Karahantepe Ören Yeri aynı zamanda Tek Tek Dağları Milli Parkı sınırları içinde yer aldığından dolayı alanla ilgili turizm planları geliştirilirken milli parkın sahip olduğu zenginlikler de bu planlamaların içine dahil edilmeli ve bir bütün halinde potansiyeli yükseltilmelidir. Kazı çalışmalarının ve alanın gelişmesi paralelinde yetkili yönetimlerce bölge için gerekli turizm yatırımlarını cesaretlendirecek stratejik planların yapılması bu yüzden zorunludur.

Bu çalışma ile Karahantepe Ören Yeri gibi Şanlıurfa ilinde var olan benzer özellikteki alanların peyzaj değerlerinin belirlenmesi ve üzerinde araştırmalar yapılması; tarihe yön veren bu tarz alanların doğru peyzaj planlama ve tasarımının yapılması, doğal ve kültürel peyzaj varlıklarının korunması, alanların çevresindeki yerleşimler ile uyumunun sağlanması konularında literatüre katkı sağlanacağı düşünülmektedir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Yazar Katkıları: Fikir - N.G., F.E.N.; Tasarım - N.G.; Denetleme - N.G., F.E.N.; Kaynaklar - N.G.; Veri Toplanması ve/veya İşlemesi - N.G.; Analiz ve/veya Yorum - N.G., F. E. N.; Literatür Taraması - N.G.; Yazıyı Yazan - N.G.; Eleştirel İnceleme - F.E.N.

Etik Kurul Onay Belgesi: Yazarlar, etik kurul onay belgesine gerek olmadığını beyan etmiştir.

Çıkar Çatışması: Yazarlar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazarlar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Author Contributions: Concept - N.G., F.E.N.; Design- N.G.; Supervision- N.G., F.E.N.; Resources- N.G.; Data Collection and/or Processing- N.G.; Analysis and/or Interpretation- N.G., F. E. N.; Literature Search- N.G.; Writing Manuscript- N.G.; Critical Review-; Other- F.E.N.

Ethics Committee Approval Certificate: The authors declared that an ethics committee approval certificate is not required.

Conflict of Interest: The authors have no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The authors declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar

- Akbıyık, M. (2014). *Şanlıurfa İlinin Turizm Potansiyelinin Belirlenmesi ve Planlamaya Yönelik Öneriler*. [Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü].
- Ayaz, O., Çelik, B., & Çakmak, F. (2022). "Status society": Sociological thinking of Göbekli Tepe and Karahan Tepe in the context of social stratification. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 1(56), 122-142. <https://doi.org/10.17498/kdeniz.1186376>.
- Benek, S. (2005). GAP'ın Şanlıurfa ilinin sosyo-ekonomik yapısında meydana getirdiği değişim/gelişmeler. *Marmara Coğrafya Dergisi*, (11), 123-146.
- Benz, M., & Bauer, J. (2015). On scorpions, birds and snakes—Evidence for shamanism in Northern Mesopotamia during the Early Holocene. *Journal of Ritual Studies*, 1-23.
- Benzaghta, M. A., Elwalda, A., Mousa, M. M., Erkan, İ., & Rahman, M. (2021). SWOT analysis applications: An integer T analysis applications: An integrative literature a literature review. *Journal of Global Business Insights*, 6(1), 54-72. <https://doi.org/10.5038/2640-6489.6.1.1148>.
- Bozkuş, L. (2023). *Neolitik Dönemde Şanlıurfa ve Çevresi*. [Yüksek Lisans Tezi, Iğdır Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü].
- Canan, M. (2021). *Tek Tek Dağları bölgesinde yetiştirilen İvesi Koyunlarında mitokondriyal Nd1 (Nadh Dehidrogenaz Altünite 1) ve Nd2 (Nadh Dehidrogenaz Altünite 2) genlerinin moleküler genetik analizi*. [Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü].
- Cula, E. (2014). *Tek Tek Dağları Milli Parkı'ndaki yönetim kaynaklı sorunlar*. [Lisans Bitirme Tezi, Balıkesir Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi].
- Çelik Çanga, A. & Erduran Nemutlu, F. (2020). Landscape design for sustainable historical places. İçinde M. Zencirkiran (Eds), *Trends in Landscape, Agriculture, Forest and Natural Science* (ss.146-153). Cambridge Scholars Publishing, UK.
- Çelik, B., & Tosyagülü Çelik, H. (2020). Şanlıurfa Tek Tek Dağları coğrafyasında Neolitik dönemden Roma dönemine taş ocakları ve kaya mezarları. *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (26), 399-416. <https://doi.org/10.9775/kausbed.2020.022>.
- Çelik, B. (2011). Karahan Tepe: a new cultural centre in the Urfa area in Turkey. *Documenta Praehistorica*, 38, 241-254. <https://doi.org/10.4312/dp.38.19>.
- Çelik, B. (2014). Şanlıurfa bölgesinde "T" şeklinde dikmetaş bulunan yerleşimlerin farklılık ve benzerlikleri. *TÜBA-AR Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi*, (17), 9-24. <https://doi.org/10.22520/tubaar.2014.0001>.
- Çelik, M., & Aksoy, M. (2017). Yerli turistlerin gastronomi turizmine yönelik tutumları: Şanlıurfa örneği. *Journal of Tourism & Gastronomy Studies*, 5(3), 422-434. <https://doi.org/10.21325/jotags.2017.103>.
- Çelik, S. (2018). Alternatif turizm. *Journal of International Social Research*, 11(56), 193-204. <http://dx.doi.org/10.17719/jisr.20185638991>.
- Çiçekli, A. (1998). *Harran Ovası Ziraat Coğrafyası*. [Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü].
- Emekli, G. (2006). Coğrafya, kültür ve turizm: Kültürel turizm. *Ege Coğrafya Dergisi*, 15(1-2), 51-59.
- Göler, M. E. (2016). *Anadolu'nun İlk Tapınağı: Göbekli Tepe*. [Yüksek Lisans Tezi, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü].
- Güler, M., & Çelik, B. (2015). Şanlıurfa bölgesi neolitik dönem araştırmaları. *Belgü*, (1), 75-102.
- Gür, N., & Sağlık, E. Tarihın Sıfır Noktasında Bir Mekânsal Çözümleme Çalışması: Göbeklitepe Ören Yeri (Şanlıurfa). *GSI Journals Serie A: Advancements in Tourism Recreation and Sports Sciences*, 7(1), 76-91. <https://doi.org/10.53353/atrss.1327776>.
- Güzel, A. (2020). Natural features geography of Şanlıurfa province. *The Journal of International Social Research*, 13(71), 195-2015.
- İrcan, M. R., & Duman, N. (2021). Thornthwaite iklim sınıflandırmasına göre Şanlıurfa iklimi. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 61(1), 68-93. <https://doi.org/10.33171/dtcjournal.2021.61.1.3>.
- Karal, N. (2021). Buried buildings at pre-pottery neolithic Karahantepe. *Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi*, (82), 21-31.
- Kaya, Ö. F. (2002). *Tektek Dağları (Şanlıurfa) florası*. [Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü].
- Keskiner, A. D. (2022). Aydeniz yöntemiyle Şanlıurfa ilinin meteorolojik kuraklık riski altındaki alanlarının belirlenmesi. *Harran Üniversitesi Mühendislik Dergisi*, 7(3), 139-151. <https://doi.org/10.46578/humder.1160911>.
- Meydan Uygur, S., & Baykan, E. (2007). Kültür turizmi ve turizmin kültürel varlıklar üzerindeki etkileri. *Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(1), 30-49.
- Özaltın Türker, G., & Türker, A. (2014). Yerel halkın turizm etkilerini algılama düzeyi turizm desteğini nasıl etkiler: Dalyan destinasyonu örneği. *Ejovoc (Electronic Journal of Vocational Colleges)*, 4(1), 81-98.
- Özdoğan, E., & Karal, N. (2020). Neolitik teriminin kavramsal değişimi ve Güneydoğu Anadolu'da Neolitik araştırmalarının dün-bugünü. *Arkeoloji ve Sanat Dergisi*, 163, 1-28.
- Özhancı, E. (2021). Koruma statüsüne sahip kentsel periferik peyzajın, peyzaj değeri ve ekoturizm potansiyeli açısından analizi. *Adnan Menderes Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 18(2), 253-265. <https://doi.org/10.25308/aduziraat.954433>.
- Reşitoğlu, E. (2023). *Şanlıurfa İli sağlık turizmi potansiyelinin tespiti üzerine bir çalışma*. [Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü].
- URL-1 Şanlıurfa, erişim adresi https://earth.google.com/web/@37.16740523,38.79551217,31338.08581411a,0d,35y,0.0000h,0.0000t,0.0000r?utm_source=earth7&utm_campaign=vine&hl=tr. (Son Erişim Tarihi: 15.03.2024).
- URL-2. Güneydoğu Anadolu Bölgesi, erişim adresi https://tr.wikipedia.org/wiki/G%C3%BCneydo%C4%9Fu_Anadolu_B%C3%B6lgesi. (Son Erişim Tarihi: 15.03.2024).
- URL-3. Şanlıurfa, erişim adresi <https://tr.wikipedia.org/wiki/%C5%9Eanl%C4%B1urfa>. (Son Erişim Tarihi: 15.03.2024).
- URL-4 İllere ait mevsim normalleri, erişim adresi <https://www.mgm.gov.tr/veridegerlendirme/il-ve-ilceler-istatistik.aspx?m=SANLIURFA>, (Son Erişim Tarihi: 15.03.2024).
- URL-5. Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi, erişim adresi <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr>. (Son Erişim Tarihi: 15.03.2024).
- URL-6. Karahantepe'de bulunan insan heykeli AA ekibince görüntülendi, erişim adresi <https://www.aa.com.tr/tr/kultur/karahantepede-bulunan-insan-heykeli-aa-ekibince-goruntulendi/3005210>. (Son Erişim Tarihi: 15.03.2024).
- URL-7. Karahantepe 2023'ün en önemli 9 "Saha Keşif ve Araştırma" projesi arasına seçildi, erişim adresi <https://www.ntv.com.tr/n->

- life/gezi/karahantepe-2023un-en-onemli-9-saha-kesif-ve-arastirma-projesi-arasina-secildi,dPEHbgpj0kqz-VSWtiUYUw. (Son Erişim Tarihi: 15.03.2024).
- Tatlı, F. (2021). *Tek Tek Dağları bölgesindeki doğal meraların yem değeri ile merada otlayan İvesi kuzuların besi performansının araştırılması*. [Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü].
- Tosyagülü Çelik, H., & Çelik, B. (2020). Şanlıurfa Tek Tek Dağları Neolitik dönem fauna ve florasına genel bir bakış. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 1(47), 159-168. <https://doi.org/10.17498/kdeniz.786174>.
- Tuğalan, E. (2020). *Harran ve çevresinde kültürel mirasın korunması amacıyla kültürel rota oluşturma ve önerisi*. [Yüksek Lisans Tezi, Hasan Kalyoncu Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü].
- Yetmen, H., & Ateş, D. D. (2021). Göbekli Tepe ile Karahan Tepe'nin jeomorfolojisi ve doğal ortam koşullarının erken Neolitik dönem yaşamı üzerindeki etkileri. *The Journal of Academic Social Science*, 123(123), 121-141. <http://dx.doi.org/10.29228/ASOS.53884>.
- Yücel, B., & Ertin, G. (2019). Muğla kentinin kültür turizmi potansiyeli. *Uluslararası Global Turizm Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 99-112.